

De luiken van het zeventiende eeuwse Van den Boetzelaer-orgel

Op zondagmiddag 7 juni 1998 kreeg de Nederlands hervormde of Sint Nicolaaskerk een uniek kunstwerk terug in bezit. Het had de laatste decennia in Den Haag op een stoffige zolder gelegen. Na een 'uitleen' van ruim 110 jaar overhandigde baron Sicco van Boetzelaer tijdens een reünie van zijn familie in Dwingelo een aantal beschilderde panelen aan de kerkvoogdij. De panelen waren de restanten van de luiken die behoorden bij het orgel dat de Drentse drost Rutger van den Boetzelaer, heer van Batinge en Entinge, in 1665 aan deze kerk schonk. Reinder Smit heeft in zijn boek 'Fragmenten uit de geschiedenis van Dwingelo' het een en ander vermeld over de ontdekking van de orgelluiken. Desondanks duurde het nog ruim twintig jaar, én met een bemiddelende rol van oud-burgemeester W.W. Hopperus Buma, voordat ze in Dwingelo terug kwamen.

De demontage in 1887

Een van de gastsprekers tijdens de overhandigingsbijeenkomst die middag was mevrouw Van Boetzelaer-Boneschanscher. Bij Dwingelers die iets van hun dorpsgeschiedenis afweten gaat er nu een lichtje branden, want de naam Boneschanscher is in Dwingelo niet onbekend. Mevrouw Van Boetzelaer-Boneschanscher bleek dan ook een achterkleindochter te zijn van de bekende schoolmeester Engelke Jan Boneschanscher, hoofdonderwijzer te Dwingelo van 13 oktober 1883 tot 1 september 1923. De vele oude dorpsfoto's van Dwingelo uit de periode ca. 1890 - 1923 zijn veelal door hem gemaakt.

Het beroep van schoolmeester in die tijd was vanouds verbonden met enkele andere verplichtingen. De dorpschoolmeester fungeerde eveneens als koster, luidde de kerkklokken, maar was ook organist van het kerkorgel. Het overgeleverde familieverhaal dat Mevrouw Van Boetzelaer-Boneschanscher vertelde beantwoordde de vraag: "Waarom werd in 1887 het Van den Boetzelaer-orgel uit de zeventiende eeuw vervangen?"

In 1851 had de kerkvoogdij het orgel nog grondig laten restaureren. Restaurateur Klein trakteerde ter gelegenheid daarvan de Dwingelers op een concert. Nadien is er waarschijnlijk geen onderhoud meer gepleegd, want in 1887 gebeurde er iets lachwekkends.

Meester Boneschanscher bespeelde op een zondagmorgen het orgel toen hij zijn hulp de opdracht gaf wat harder te trappen om meer lucht in de balgen te krijgen, want er moest opnieuw worden ingezet. Bij het wisselen van de toonaarden opende meester Boneschanscher een nieuw register om ook andere pijpen van lucht te voorzien. De meester pakte de ronde knop van een register en trok deze met iets teveel kracht naar buiten. Voor hij het wist viel hij met bank en al, met de totaal verrotte registerschuif nog in zijn hand, achterover op de vloer.

Dit ongelukje, gelukkig liep het met de organist goed af, greep de kerkvoogdij aan om het ruim tweehonderd jaar oude, vervallen orgel te vervangen. De versierde luiken die het orgel beschermden tegen inwaaiend stof, vleermuizen of vogels, werden geschonken (?) aan de familie Van (den) Boetzelaer.

De orgelluiken

Wat voor type orgel Rutger van den Boetzelaer in 1665 heeft geschonken en hoe groot dit was is niet bekend. De Dwingeler predikant C. van Schaick geeft in de Drentse Almanak van 1846 alleen iets weer van het uiterlijk en dan voornamelijk van de luiken. De beschrijving is overigens het bewijs geweest voor Reinder Smit dat de beschilderde panelen die hij op de Haagse zolder aantrof van het Dwingeler orgel afkomstig moesten zijn.

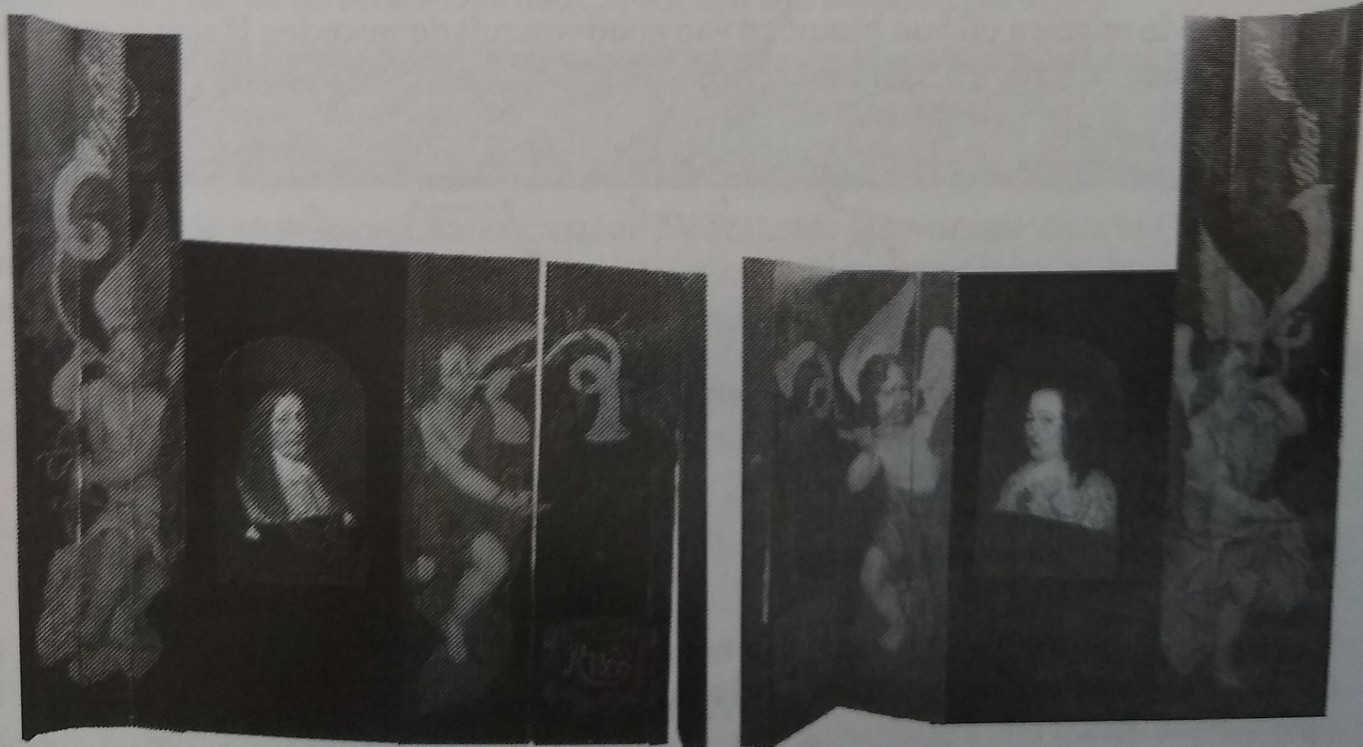
Ds. Van Schaick schrijft: "Ten westen treft gij een klein welluidend orgel aan, geplaatst op het beuntje of de gaanderij" [...] "Dit orgel is ten geschenke gegeven door den voor deze gemeente onvergetelijken RUTGER VAN DEN BOETZELAER, wiens portret op de zuiderdeur keurig is afgemaakt, terwijl dat van zijne edele en lofwaardige echtgenoot, vrouwe BATTINA VAN LOOHN, op de noorderdeur des orgels te zien is.

Beiden zijn omringd van Famen, die op hare bazuinen blazen. Uit een derzelfen boven den Heer van den Boetzelaer, klinkt het woordt Aleluia ! (= Halelujah). Onder het portret staat het naamcijfer R.v.d.B. (= R.v.B.) Uit een der bazuinen boven zijn echtgenoot rolt het plegtig Amen! terwijl onder haar het naamcijfer B.v.L. staat uitgedrukt.

Boven het klavier leest men: "A. 1665 den 14 majus". Op de buitenzijde van het hekwerk leest men: "Anno Domini 1665". Op een paneel, waardoor het pijpwerk is afgesloten (= de achterzijde van de luiken), stond eertijds:

"Dit monument ende gedagtenisse heeft ter eere Gods en ter eewige memorie dien en laeten stichten de Hoog WelGeb. Heer RUTGER VAN DEN BOETZELAER, Heer van Batinghe ende Entinghe, Drossard van Covorden ende der Landschap Drenthe.

Ook deze inscriptie is uitgewischt ten tijde dier rampzalige vrijheids- en gelijkheidswoede, echter niet zoo of zij is nog te lezen".

• fotomontage luiken in open positie met portretten ingevoegd. (foto: E. de Leeuw)

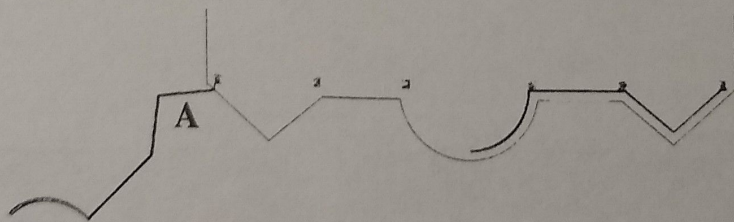
Tijdens de voorbereidingen voor de bijeenkomst op 7 juni werden de luiken even bekeken en daarbij viel op dat Van Schaick niet correct is geweest met zijn vermelding. Niet de portretten van het echtpaar Van den Boetzelaer - Van Lohn waren boven hun naamcijfers geschilderd, maar hun beide wapenschilden!
Ze zijn eveneens in de Franse tijd verdwenen onder een laag zwarte verf. Bij juiste licht-
inval zijn de beide gekroonde schilden vaag te zien. De belichting zal tijdens de beschrijving van Van Schaick niet optimaal zijn geweest; hij heeft ze althans niet waargenomen.

De portretten waren afgebeeld binnen een cartouche op twee aparte panelen tussen rood- en lichtblauwgeklede engelen. Na het demonteren in 1887 zijn de panelen van de portretten verzaagd om ze te kunnen plaatsen in een speciaal daarvoor vervaardigde lijst. In deze vorm hangen ze tegenwoordig in de Dwingeler kerk.

De portretpanelen zijn nu 72 cm. hoog. De oorspronkelijke hoogte is te herleiden van de wapenschildpanelen met de roodgeklede engelen: deze zijn 120 cm. De breedte van de portretpanelen is 41 cm. Telt men de afgezaagde delen erbij op, aan weerszijde ca. 4 cm., dan zullen ze ongeveer 49 cm breed zijn geweest.

De oorspronkelijke breedte wordt gevonden door de panelen weer in te passen in de luiken. De overgeschilderde tekst in goud op de achterzijde van zowel de portretten als de luiken is daardoor enigszins weer compleet en laat zich lezen aan de hand van de vermelding van Van Schaick; alleen de ontbrekende stukken tekst moeten dan nog worden ingevuld.

Bij een voorzichtige samenstelling van de luikenrestanten en de 98 cm (2 x 49 cm.) van de portretten, is een orgelfront gereconstrueerd dat ca. 270 meter lang was en 170 cm. hoog in het midden. Dit laatste is te herleiden van de kwartronde luikonderdelen met de lichtblauw geklede engelen en hun bazuinen van goud waaruit de woorden Haleluja en Amen komen. Zij sloten de halfronde pijptoren af.

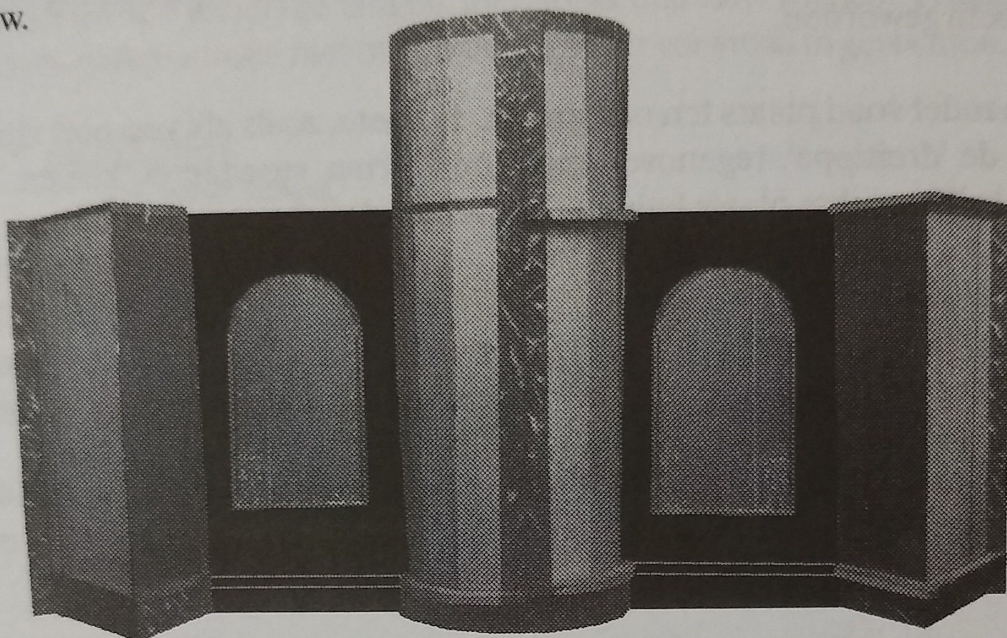

- Poging tot reconstructie van het orgelplattegrond. Het linkerluik of zuiderdeur is in geopende positie. Op paneel A is het wapen van Rutger van den Boetzelaer afgebeeld. (tekening: E. de Leeuw)

De achterzijde en het hekwerk

De panelen werden aan de achterzijde bijeengehouden door houten latten die met een pen-gat-constructie aan elkaar bevestigd waren. De verschillende delen konden echter ten opzichte van elkaar niet afzonderlijk bewegen.

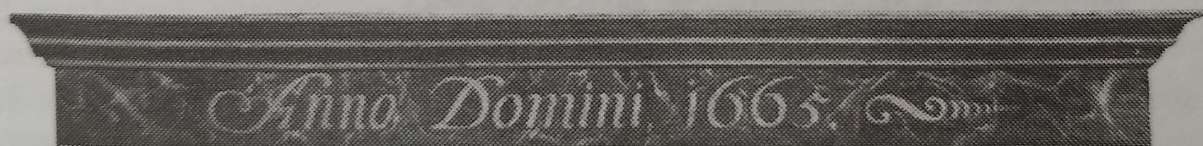
Aan de houten latten op de rugzijde van de beide wapenschild- vlakken was een schanier bevestigd die de luiken met de orgelkas verbond. Langs de randen van de gehele achterzijde is een roodgemarmerde lijst aangebracht. De panelen zelf zijn beige van kleur, behalve op de plaats van de tekst; deze gedeelten zijn donkerblauw.

• fotomontage luiken in gesloten positie

(foto: E. de Leeuw)

Van Schaick schrijft nog dat buiten op het hekwerk de tekst 'Anno Domini 1665' is aangebracht. Dit hekwerk was waarschijnlijk een onderdeel van de galerijbalustrade. De lat met deze tekst en de erbij behorende kroonlijst zijn bewaard gebleven.

De zeventiende eeuwse orgelluiken van de Nederlands Hervormde kerk in Dwingelo zijn uniek in Nederland, omdat het de enige zijn waarop de portretten van de schenkers zijn afgebeeld. In Drenthe bezit alleen een kerk in Meppel een orgel met luiken uit 1722.

Erwin de Leeuw

Met dank aan kerkvoogd H. Schipper, Dwingelo.

Literatuur:

- Brouwer, T. 'Orgelluiken in Nederland'. De Bataafsche Leeuw, 1985.
- Smit, R. 'Fragmenten uit de geschiedenis van Dwingelo'. Stichting Het Drentse Boek, 1982.